

LISE WARBURG

Den strikkende madonna

12 essays til strikningens geografi

Forlaget Vandkunsten · 2018

Udgivet med støtte fra

Velux Fonden

Bergiafonden

Aage og Johanne Louis-Hansens Fond

»**Essay** (af latin *ex'agium*: afvejning, undersøgelse) Kortere almenfattelig og bevidst subjektivt præget afhandling der i fri kunstnerisk form og uden forsøg på fuldstændighed belyser et emne, især i kunst, litteratur og videnskab fra flere sider ... «
Sven Brüel: *Fremmedordbog*

Indhold

- Forord 7
Indledning. Hvad disse essays handler om 13
1. Herfra hvor vi står 19
 2. Europæisk middelalder. Den strikkende Madonna 59
 3. En kærlighedstragedie fra den svenske syvårskrig.
Frevchen Sofias silkehandske 117
 4. Strikning i 1500-årenes Danmark.
Ellin Glambeks strikkeske 130
 5. Borgerstrik i Bergen. Strikketøj af sølv 149
 6. Danelagen og de krogede pinde.
Guttorm Gjessings regel og strømpevæven 171
 7. Et forsvundet Skånemiljø. Redskab og metode 223
 8. Abbed Gunners strikkede dokumentenor.
En middelalderlig strikkelise fra Roskilde og
Marco Polo om Skt. Barsamos munke 263
 9. Den vidtforeiste mand. Vikingen fra Langeland
og hans strikkede strømpe 275

10. Til totrådsstrikingens geografi. Tvebinding og tviband
– på sporet af en gammel teknik 294
 11. Langs Østersøen. Europa som ø
– Vikingernes handelsruter mod øst 372
 12. Fra Danmarks oldtid. Skrydstruptrøjens halskant
– en mulig forløber for strik med to ender? 409
- Nogle ord om strikkeforskning 426
- Litteraturliste 437
Billedliste 453
Noter 457
Ordlister **xx**
Sag- & stedsregister **xx**

Forord

I disse tolv essays har jeg forsøgt gennem forskellige indfaldsvinkler, sproglige og andre, at belyse enkelte emner og genstande inden for fænomenet strik »over og under jorden«. Genstande som i årtier, ja, i halve og hele århundreder har ligget upåagtede hen i samlinger og på museer i Danmark og dets nabolande. Hvert essay beskæftiger sig med ét emne. Nogle af disse essays er dedikeret til en person, subsidiært to, der i særlig grad har hjulpet mig, praktisk eller videnskabeligt, eller som på anden måde har betydet meget for mig i forbindelse med netop dét emne. Det kan også gælde forlængst afdøde forfattere, der på enestående vis har formået at belyse et emne og dermed åbne for et større perspektiv med endnu flere muligheder inden for dette.

Det handler Strik – 12 essays om

Når essayformen er valgt, er det fordi essayet kun omfatter et enkelt emne. De 12 essays vil da virke som »punktrejser« i strikningens historie. De kan læses enkeltvis men efterhånden som strikningens teknik og redskaber belyses, fletter de sig sammen, så de ved læsning i rækkefølge giver et samlet billede. En ny form for strikhistorie.

Kronologien er brugt anderledes end sædvanligt. Ved hver gang at tage udgangspunkt i et faktum i nutiden: et bevaret maleri, en genstand, et ord eller en teknik og derefter forfølge fænomenet og dets tidligere stadier bagud i tid åbner fortiden sig og opleves pludselig som uendelig, uden afslutning. Dette er imod vor tids forskningsmetode, der lukker af for fortiden ved det ældst daterede fund. Før dette er der p.t. intet. Derfor bliver det, trods nye fund af ældre dato, så svært at flytte tidligere, generelt vedtaget dateringer tilbage i tid.

Den røde tråd, der løber imellem disse essays, bugter sig på følgende måde. Der indledes med en konklusion af, hvor strik-forskningen står i dag. Det næste essay behandler strik på billeder, i folkebøger og i bibeloversættelser. Så bliver glemte eller åndeligt set stærkt forsømte, strikkede genstande i museumseje fremdraget. En ny synsvinkel bidrager til, at tingene selv kaster et nyt lys ind over Europas historie – religionshistorie, krigshistorie og immigrationshistorie. Ukendte strikredskaber genfindes og glemte strikmiljøer træder frem. Der diskuteres striktemåder til højre eller til venstre, udviklingstrin påvises inden for strikning, og vi går ind på dialektale strikord, der røber hidtil upåagtede spredningskanaler. Endelig følger vi nordboernes færden i nære som fjerne lande, altid med ivrig handel til følge og møder sammen med dem såvel strik som bomuld – for første gang og længe før vi har vidst af det indtil i dag. Til sidst fremsættes en hypotese med baggrund i en fagligt baseret mulig sammenhæng ved udvikling af oldtidens snonings- net- og tungeteknikker med retning mod strik. Slutningen gælder fremtidens strikforskning.

Vejen til Strik med tak for hjælp

Mange vidende og venlige mennesker har hjulpet mig på vej og til navigation i det vældige materiale. Dem vil jeg gerne rette en varm tak til.

Det hele begyndte i 1976, da jeg satte udstillingen Spind og Tvind op på Herning museum, efter den havde været vist på det daværende Kunstindustrimuseum i København.¹ En dag lagde museumsdirektør Ulla Thyrring Hernings røde strikkede bondenattrøje foran mig. Den var fra 1780'erne, en af de ældste i landet. Kendte jeg den? Nej, det gjorde jeg ikke.

Udstillingen handlede om materialer og krav ved fremstilling af håndspundet garn, og trøjen gav stødet til at jeg, der ellers er gobelinvæver i samarbejde med moderne kunstnere, begyndte at interessere mig for strik. Jeg så en fagligt interessant forbindelse imellem lysrefleksionen i de gamle og almindelige striktemønstre i ret og vrang, såkaldt damaskstrik, gar-

nets materiale og spinderetning, der er modsat af strikkegarns spinding i dag. En ven af mig, ergoterapeut Vinca Thiele, der er en formidabel strikker, målte omhyggeligt trøjen op og strikkede en korrekt kopi med opskrift, som vi ville offentliggøre sammen med museet. Tak Vinca Thiele for din indsats, måtte den snart komme andre til gavn. Og tak til Ulla Thyrring som igangsætter med skarpsyn og fantasi.

Netop som jeg havde indledt en større undersøgelse af dette garnets lysspil i bondenattrøjerne på Nationalmuseets III. afdeling, Dansk Folkemuseum, holdt den polske tekstilhistoriker Irena Turnau, professor i materiel folkekultur ved Warszawas universitet, en forelæsningsrække på Danmarks Lærerhøjskole i Emdrup (nu Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse) om strikningens historie i Europa før industrialiseringen.² Her gav Irena Turnau mig det tip også at kigge på jordfunden strik på Nationalmuseets II. afdeling, der dækker perioden fra vikingetidens ophør ca. 1050 til enevældens indførelse 1660. Så gammelt strik anede jeg ikke vi havde i Danmark.

Så hændte det en af de første dage på Nationalmuseets II. afdeling, at jeg fandt et genstandskort med foto af en sølvting »til ukendt brug«. Den kunne ligne et hjælperedskab til strikning, som Irena Turnau netop havde fortalt om, og som ikke kendtes fra Skandinavien, fordi vi her strikker på en anden måde end så mange andre. Selvom den lille sølvgenstand var deponeret i Den gamle By Aarhus, tilbød afdelingens leder, overinspektør Fritze Lindahl, generøst at få den til København, så jeg kunne se nærmere på den.

Jeg fortsatte dernæst strikanalyserne på anden afdeling af de såkaldte »københavnske voldfund«, hvoraf langt de fleste er fra det 17. århundrede, nogle endog fra tidlig Christian IV's tid (1588-1648). Og en dag fortalte en venlig arkæolog mig, at de da havde mindst lige så meget af »den slags« på Københavns Bymuseum, nu Københavns Museum.

Den stadige gang på II. afdeling og samtalerne med medarbejderne dér om fundene bevirkede, at Fritze Lindahl en dag i 1981 spurgte, om jeg ikke kunne tænke mig at tage med til Roskilde Domkirke. Her stod man over for renovering af et par

små barnekister med to af Christian IV's børn med fru Kirsten Munk. Man havde netop observeret, at børnene lå iført silkestrikkede nattøjer, og det måtte da interessere mig til min bog, for »de var i hvert fald gamle«. Børnene var gravlagt 1627 og -28. Tak, kære Fritze Lindahl. Det førte til en fælles bog med fem forfattere: *Fru Kirstens børn. To kongebørns begravelse i Roskilde Domkirke*, udgivet af Nationalmuseet på Poul Kristensens Forlag, Herning, som daværende rigsantikvar Olaf Olsen fandt penge til i anledning af Christian IV-året, 1988.

Idéen til denne bog var Else Østergårds (1936-2018). Hun var dengang leder af Nationalmuseets tekstilkonservering i Brede, og hun fik til opgave at analysere børnenes gravtekstiler i krypten under højalteret, hvor jeg var med adskillige gange for at analysere til min part af bogen. En dag i en pause fortalte hun om et lille bitte fragment af usandsynligste slags, nemlig som det hed sig: fra en vikingegrav på Langeland – og »det var da virkelig gammelt ... mon ikke det ældste?«

I mellemtiden har jeg arbejdet videre med historisk strik, og især med dette »Langelandsfragment« har gode mennesker i England og Danmark hjulpet videnskabeligt, så jeg i dag kan fremlægge både nye analyser og interessante nye SEM-fotos af det langlandske fund. Det er derfor en stor glæde at kunne takke Danmarks fine repræsentant i London, tekstilkonservator Karen Finch, OBE, D. Litt., FIIC., grundlægger af The Textile Conservation Center (TCC) and the Karen Finch Library, oprindelig på Hampton Court. Centret flyttedes senere til Southampton University, der gjorde Karen Finch til æresdoktor. Men efter mange økonomiske besværligheder er TCC i 2010 overgået til Glasgow University. Jeg kan ikke takke Karen Finch nok for hendes vedvarende og uselviske formidling til den store verden af skandinavisk tekstil- og strikforskning og for enestående gæstfrihed med hjemmet i Ealing, London, som mødested for tekstilforskere fra *alle* lande. Tak Karen Finch for de omhyggelige oversættelser af de tre foredrag, jeg på hendes initiativ kom til at holde i London og Manchester og senere i lidt ændrede former på henholdsvis den XIX. Internationale Byzantinske Kongres på Københavns Universitet 1996 og på Forenin-

gen Nordens Internationale Kongres: The Mittens World/En verden af votter og vanter, Césis, Letland 2000.

Ligeledes må jeg benytte lejligheden til meget varmt at takke dr. Roy Thompson B.Sc. C.Chem., Chief Executive of The Leather Conservation Center i Northampton for analyser af de bittesmå »drys«, nærmest støv fra en ubestemmelig masse på den glasplade, som Langelandsfragmentet blev opbevaret på, og som Karen Finch – uden mit vidende – videre sendte til undersøgelse hos dr. Thompson. Han fandt mineraliserede lædertaver, sære svampe m.m. og tog de smukke fotos, Scanning Electronic Microscope (SEM), som han sendte os fulgt af en udførlig forklaring.

I samklang hermed er det en glæde også at kunne takke konservator, lektor Annemette Scharff og operatør, ph.d., lic.scient. Nicoline Kalsbeek, begge Kunstakademiets Konservatorskole i København. De påtog sig at mikroskopere og ligeledes SEM-fotografere nogle få fibre fra selve Langelandsfragmentet, så vi alle kan se og verificere dem i dag som bomuld, det tidligst kendte i Nordeuropa. Annemette Scharff gav endog den endelige og korrekte tolkning af dem ligeledes som mineraliserede.

Britta Hammar, tidligere museumsintendant på Kulturen i Lund, må jeg takke for det muntre og frugtbare samarbejde, vi har haft i årenes løb. Britta Hammar hidkaldte mig til de strikfragmenter, museets arkæologer var kommet hjem med fra udgravninger i renæssancens fiskedamme i Lund, og som jeg – omgivet af de forventningsfulde arkæologer med blikket stift rettet mod mine hænder – nervøst måtte pusle sammen, så det ene tilmed slet ikke blev den strømpe, vi i spænding havde forventet se træde frem, men pludselig opstod som en vante med tommeltot. Hvorefter tekstilkonservator Margareta Bergstrand slog hænderne sammen: »den andra lundavante«. Tak Margareta for denne historiske titel, tak også for titlen »Til To-trådsstrikingens geografi«³ og for en mængde værdifulde oplysninger, samtaler, kontakter og breve, der stadig tages frem og læses med glæde.

Følgen af det skånske eventyr blev efter publicering i *Kulturens årsbok*, at der dukkede knyttetpinde op i området, sjældne,

velbelyste knyttepinde, der giver os informationer om det lille redskabs sidste dage. Venlige mennesker fandt dem frem fra gemmerne og fortalte beredvilligt om de fjerne slægtninge, der havde brugt dem – og hvordan. Tak til Bodil Wessne, der skænkede sin fine knytteskede af læder fyldt med små pinde, den første afkogertypen, til Kulturen og en varm tak til museumsinspektør Kerstin Sinha, der utrætteligt vedblev med at efterlyse knyttepinde – og som fik dem frem, hvorefter hun overlod hele materialet til mig.

Endelig en tak til de mange medarbejdere på de respektive museer og biblioteker for enestående hjælp. Især må tre bibliotekarer og forskere takkes varmt. Anja Løllesgaard, Designmuseum Danmarks bibliotek, der forsynede mig med væsentlige bøger og artikler om strik i Komo, udgravningerne i Novgorod – og oversatte dem til mig fra russisk. Ragnheidur Mosesdottir, Nordisk Forskningsinstitut, KUA, Den Arnarnæanske Samling, for hjælp med islandske ord, sagaer og sagaoversættelser og Erik Hellerup Madsen, Referenceafdelingen, Syddansk Universitetsbibliotek, der fandt de relevante steder i Kongespejlet 1768, sagaer og kapitler med de særlige pantsere og forsynede mig med kommentarer, gode råd og fotokopier af de gamle kommentarer til sammenligning.

Jeg vil gerne takke personalet på Det Kongelige Biblioteks læsesal, Universitetsbiblioteket Fiolstræde, Kunstindustri-museets bibliotek og Helsing Bibliotek for stor hjælpsomhed. Det har været en glæde at samtale med jer om projektet.

Efter at artiklerne om de forskellige strikemner var færdige, hjalp journalist og selv strikkebogsforfatter Lita Rosing-Schow med den første gennemlæsning af det samlede manuskript og bidrog med kyndige kommentarer, hvorfor jeg takker hende varmt.

At artiklerne senere lod sig forme til denne bog, skyldes Jørgen Ulrich, der som den lydhøre og kyndige redaktør forstod artiklernes indre sammenhæng og fik dem rensset for overflødige bagateller og samlet til en meningsfuld helhed, som jeg takker ham for med stor veneration.

Indledning.

Hvad disse essays handler om

1 · Tekstilforskningens smertensbarn

Det er ikke meget, vi i dag med sikkerhed véd om strik, der som teknik ikke har haft tekstilforskernes bevågenhed i større omfang. Opfindelsen og spredningen af strik har i årevis været tilskrevet araberne på grund af nogle arkæologiske fund i Lilleasien og Ægypten. Men en nyere analyse af teknikken i de ægyptiske sandalsokker med separat storetå fra det 4. og 5. århundrede viser, at disse slet ikke er strikkede men nålebundne. Araberne som opfindere af strik må følgelig forkastes. Hvad er strik da? Det har man endnu ikke haft en definition på, hvilket naturligvis virker hæmmende på forskning i faget. Derfor fremsættes der nu *en definition på strik*.

Herefter beskrives det ældst bevarede strik og dets materialer i kronologisk rækkefølge. Økonomihistoriske forskere har i årene 1930-1973 påvist, at den tekstilfornyelse, der finder sted i 1500-årenes Europa, i virkeligheden hviler på gamle bondeteknikker, der blot blev lanceret i nye materialer. Strik kom, som en gammel bondeteknik, til at indgå i det nye handelsbegreb: The New Draperies. Hvilken betydning har disse forskeres resultater inden for andre videnskabsgrene haft for strikforskningen internt? Endelig peges der på den store tekniske fordel, at strik er let at trevle op og at garnet derfor genbruges. Disse massive ødelæggelser af strik forklarer for en stor dels vedkommende, hvorfor striktekstiler næsten ikke er bevaret – modsat f.eks. de nålebundne, der ikke kan trevles op. Konklusion: Et nysyn på strik er påkrævet. Det er bogens intention at bidrage hertil.

2 · I begyndelsen var billedet

Dette essay handler om de første billeder man har af en strikkende person. Ved at se på hende, for det er en hende, nemlig Jomfru Maria, undgår man misforståelser af, hvad strik er, og vi ser i stedet nærmere på, hvordan en strikkende kvinde tog sig ud i senmiddelalderen. Grundlaget er fire malerier af strikkende madonnaer, tre norditalienske fra midten af 1300-årene og en nordtysk fra slutningen. Hvorfor strikker madonna? Vi studerer hendes teknik og det hun strikker. Den tyske maler Mester Bertrams strikkende madonna på Benediktinernonnes Mariatavle i Buxtehude syd for Hamborg, er den eneste, der tydeligvis strikker den usyede kjortel til Jesusbarnet. Det fører os til Kristi usyede kjortel i katedralen i Trier og til den hellige Birgitta af Vadstena (Sverige). Herfra til Bruder Philipps *Marienleben* fra klosteret Seiz i Steiermark (Østrig) og videre på korstog i Østersøområdet. Hvad finder vi dér? Endnu en usyet kjortel – strik? Hvad siger Bibelen om det? I samtlige danske bibeloversættelser fra 1524-1740 er Kristi kjortel strikket (Johs. 19,23). Er der en sammenhæng med korstogene mod nordøst? Måske.

3 · En strikket genstand

I Sverige har man hidtil ment, at en lille silkestrikket handske fra 1565 med indstrikket navn, Frevchen Sofia, og guldringe om fingrene, var tysk. Men ved analyse af ordet Frevchen viser den sig at være ærkesvensk, tilmed den ældst bevarede, sikrest daterede genstand, der er strikket i Sverige. Hvem har da strikket den og hvordan kan man vide, den er strikket i Sverige? Hvorfor er netop den blevet gemt blandt de blodige Stureklæder i Uppsala Domkirke? Skulle den mon være vidnesbyrd om noget? Kan den stadig vidne i dag – og om hvad? Det handler det tredje essay om.

4 · Et strikkeredskab

Foruden den lille silkehandske fra 1500-årenes strikkegeneration er endnu et nyfund af gammel dato bevaret – men nu fra Danmark. Et strikkeredskab af sølv med udspartlet navn: Ellin Glambek, daterer det til sidste fjerdedel af 1500-årene og viser, at i hvert fald adelen strikkede på en anden måde dengang end vi gør i dag. Redskabet har været velkendt i Europa, men man troede ikke, det har været brugt i Danmark eller i Norden. Ja, man vidste end ikke, at det havde et dansk navn. Strikkeskeen befandt sig i Den gamle by, Aarhus, hvor man ikke har taget notits af den, siden den, som et stykke sølv med et adelsnavn på, kom ind til museet – vistnok i 1920'erne. Et nysyn vakte den til live.

5 · Strikketøj af sølv

I femte essay går jagten ind på nordiske strikkeskeer, og flere af sølv fra 17-1800-årene dukker frem, flest i Norge men også i Sønderjylland og på danske museer. De nye er meget anderledes end den gamle strikkeske fra 1500-årene. Hvorfor er de anderledes, af hvem blev de brugt – og hvordan? Norge er den omhyggelige bevarer af disse strikkeskeer og de norske givere fortæller gerne, hvordan strikkeskeerne blev anvendt.

6 · Hvem har ordet?

Den danske bondes strikkemåde og fire af det danske sprogs strikkeord, især de to binde og pregle, er emnet for det sjette essay. Hvad gemmer der sig om strikteknikken og bindeindustrien bag dem? Kan man grave det frem? Har ordene spredt sig og i så fald hvordan og hvortil? Hvad med Danelagen i England? Jamen, hvordan kan man dog få en så vidtløftig tanke? Det vil vise sig.

7 · Knyttepinden

I syvende essay griber søgningen om sig – ikke efter strikkeske-er men efter knyttepinde. Hvad er nu en knyttepind? Hvor findes den og hvordan bruges den? Skåne er svaret, og her har den endda et kælenavn: *hölsan*. Hvem bruger hölsa og hvordan? Et billede af kvindelivet i Skåne i hölsans sidste periode ca. 1890-1930 dukker frem. Og så sejler vi af sted ud i Europa.

Hölsan – et »pilekogger« til strik – er emnet i anden del af det syvende essay. Vi følger dens særlige udformning, og finder den overraskende i et gammelt fiskerhus, Snekkersten på Sjælland, hvor man på egns museet troede, ålens halespids var et etui til fyrstikker. Men koggertypen blev brugt både her og syd for på Nordtysklands Østersøkyst, i Frisland og Nederlandene langs Nordsøkysten og langs kysten af Den engelske Kanal. Videre mod nordvest til de gamle dansk-norske øer: Shetlandsøerne og Orkneyøerne og til Nordengland. Her er kælenavnet en *bundley stick*. Hvad adskiller den fra de andre, og hvorfor er det særlig interessant? Det finder vi ud af – i Holland, fra form til symbol.

Kun to metoder bag mange måder. I strikkesmåder sammenligner vi maskens dannelse, måden man strikker på og gør status.

8 · Middelalderens strikkede dokumentnsnor

Det ældste strik, der er strikket i Danmark, er en fin, lille dokumentnsnor i grøn silke fæstet på et dokument fra Øm Kloster, 1219. Snoren, der holder abbed Gunners segl, er strikket på en såkaldt strikkelise, og et sådant fint lille håndskåret redskab i ben er også fundet fra tiden – men i klosterbyen Roskilde. Den strikkede seglsnor kan altså ikke have været så enestående som den er i dag.

Hvad er compound knitting? Teknikken er brugt i de massive ægyptiske såkaldte »strikk«-fragmenter; vi sammenligner de svenske og engelske teknikanalyser af dem og mit eget indtryk af et tilsvarende fragment på Kulturen i Lund.

Derefter sammenligner vi Øm Klosters dokumentnsnor med de bæltter, som Marco Polo fortæller, at munkene fremstillede i Skt. Barsamo-klosteret nær grænsen ved Tauris (hovedstaden i Azerbajjan, nutidens Iran), som han besøgte omkring 1272. Halvtreds år efter den danske dokumentnsnor blev forsejlet.

9 · Den vidtforeiste viking. Langelandsfragmentet

Det niende afsnit handler om et lille strikfragment fra en ødelagt vikingegrav fra midten af 900-årene. Det blev opsamlet af den kendte arkæolog og købmand Jens Winther i 1926 ved Nørre Longelse Møllebakke på Langeland sammen med det prægtigste rytterudstyr, der er fundet i Skandinavien og en lille klap-sammen pengevægt i etui til rejsebrug. Den peger mod handel. Vort fragment er kulstof-14-dateret til perioden mellem 835 til 1435. Fibrene af bomuld, fundmiljøet basisk og lidt kriminalteknik viser, at fragmentet er del af en bomuldsstrømpe. Hidtil har bomuld i Nordeuropa kun været kendt fra renæssancen og strikkede mandsstrømper tilskrives den spanske mode i 1500-årene. Hvor har vikingen sin strikkede bomuldsstrømpe fra? Vi følger op til mindste detalje.

10 · Tvebinding – tvíband

Her er vi på sporet af en gammel teknik, den genopdagede strikkesmeknik: tvebinding (sv. tvååndsstickning, no. tvíband), dens variationer, dens udbredelse og brug belyses. Ved at forfølge teknikken geografisk, område for område, Danmark, Sverige, Norge, Island, Færøerne, øer i og områder langs Østersøen til Kaukasus, træder et billede frem, der falder sammen med vikingernes verdensomspændende rejser ad Ruslands floder mod øst til videre handel med perserne og araberne og til vikingernes handelsmonopol i Konstantinopel 945. Men denne rejse går uden om Romerriget, dets besættelser og de romanske lande, hvor teknikken hidtil er ukendt.

11 · Fra Danmarks oldtid

Med udgangspunkt i Skrydstrupfundet, en velbevaret kvinde-
dragt fra Bronzealderen, fremsættes i en fagligt funderet analyse
en hypotese om strikteknikkens sammenhæng med old-
tidens tungemasketeknikker med udvikling i retning mod strik.
En mulig forløber for strik med flere ender.

12 · Slutning

Et bidrag til strikforskningens nødvendige sporskifte og dens
forskningsmuligheder i fremtiden.

Herfra hvor vi står

*Tilegnet Jørgen Wilian
Ulrich (1933-2017)*

Det har længe været den almindelige mening, som stadig kan læses i nye videnskabelige arbejder om strik, at strikkekunsten skal være opfundet af araberne og spredt med dem til Europa. Først og fremmest ved araberne besættelse af Spanien (711-1492) og omfattende handel med europæerne. Synspunktet hviler dels på tekstilfragmenter udgravet i oldtidens Dura-Europos, en græsk/romersk garnisonsby ved Eufrats midterste løb, nutidens Irak, der blev ødelagt år 256,⁴ dels på sandalsokker med separat storetå fundet i koptiske grave i Ægypten dateret til 4.-5. århundrede (V & A Museum London,⁵ m. fl.). Endelig har strik redet på et modeskift i det 16. århundrede, da mandsdragten, med inspiration i Spaniens dominans i Europa, fik lange silkestrikede strømper, kaldet den »spanske« mode. I dragt- og tekstilforskningen opfattet som en følgevirkning af maurernes tidligere tilstedeværelse i landet. Alt i alt opfatter man strik som en ny teknik i forhold til de to velkendte oldtidsteknikker, sprang og nålebinding. Som ny teknik er den følgelig mindre interessant for tekstilforskningen.

I 1972 påviste Dorothy K. Burnham,⁶ Royal Ontario Museum (Toronto, Canada), at museets samling af koptiske sandalsokker, der i teknik svarer til andre museumssamlingers koptiske sandalsokker og til fundene i Dura-Europos, slet ikke var strikkede, som man hidtil havde troet ud fra strukturen, men nålebundne. Dermed var grundlaget for araberne som opfindere af strikkunsten vingeskudt, og dateringen af strik som en opfindelse kendt omkring midten af det 3. århundrede, reduceret til en fejltagelse.

Det faktum, at de »strikkede« egyptiske og arabiske sokker ikke var strikkede men nålebundne, var dog påvist allerede

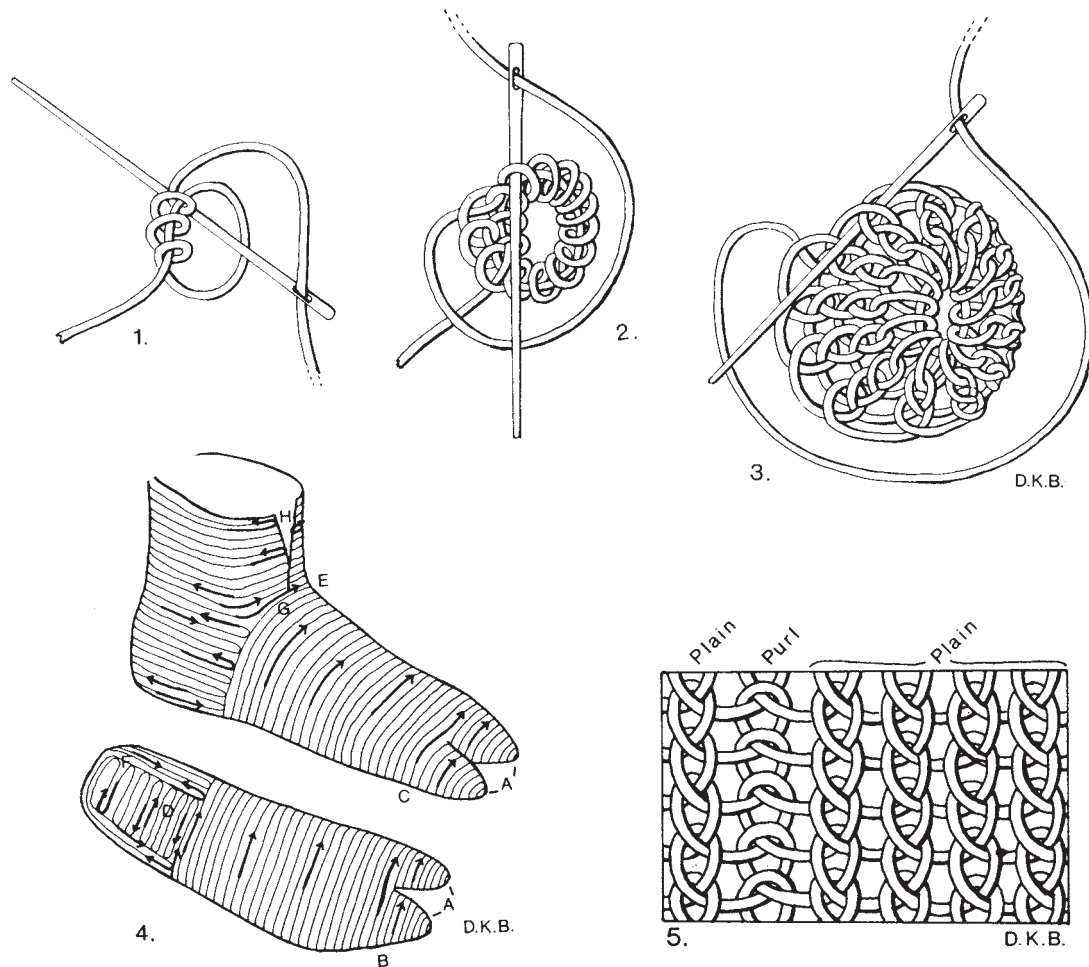
»Strik-fragment« i nålebinding fra Dura-Europos.

Koptisk nålebinding. Sål og front af brun uldsok fra Fayum-området i Egypten.

Sandalsokker med separat storetå.

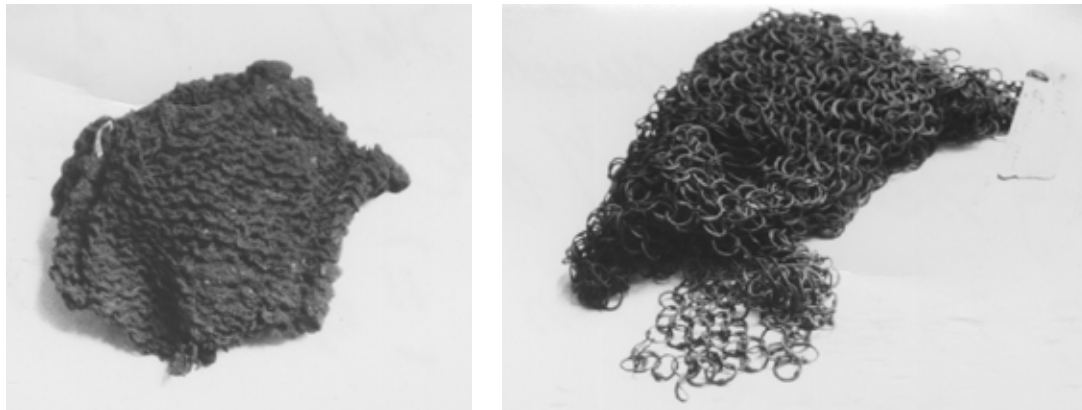

Den canadiske tekstilforsker Dorothy K. Burnhams (1911-2004) analyse.

»Kaiser Karl V mit Hund«, Jakob Seisenecker, 1533. Bemærk de lange, silkestrikkede strømper.

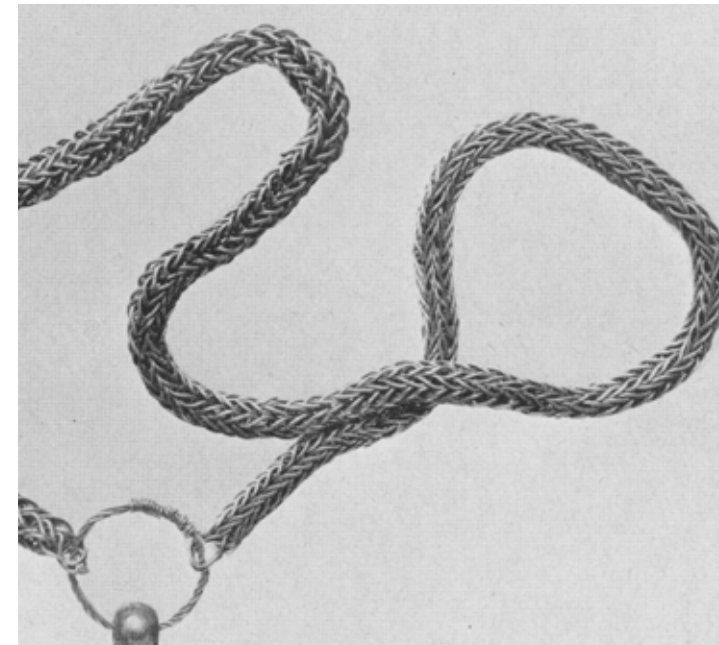
70 år tidligere, hvor østrigeren Luise Schrinnerer⁷ havde teknikken under behandling og nåede til samme resultat som Burnham. Hvorfor hørte man ikke på hende – håndarbejds-lærerinden? I 1987 blev begge bakket op i *A History of Hand-knitting* af den strik- og sprogkyndige Richard Rutt med de definitive ord:⁸ »It is not reasonable to attribute knitting to the Arabs or Arabia«.

Forrustet ringbrynje-fragment, Visby 1361, samt ringbrynje-fragment fra udgravning før 1853 på Blangstedgaards gårdsplads ved Odense.

Der står vi nu. Bogstavelig talt på bar bund og tvunget til nyovervejelse. Alligevel fortsættes der i det gamle spor. Grunden hertil kan kun findes i tekstilforskningens egen, lige fra begyndelsen generelt manglende interesse for strik som teknik. En ligegyldighed, der tydeligst ses ved, at de grundvilkår, der gælder inden for al anden genstandsforskning, nemlig datering og proveniens, her tilsidesættes groft. Disse to grundpiller nøjes man med at sjusse sig til. Derfor kan man have lige så mange dateringer på indbyrdes ligestillede genstande, som der er forskere til et emne. Centrale genstande som de såkaldt »ægyptiske« bomuldsstrømper, der anses for noget af det ældste strik og hvoraf nogle er tekstet med *kufiske* indskrifter, bl.a. det arabiske ord Allah (for Gud), dateres variabelt inden for 12.-15- århundrede. I samtlige museer og samlinger er de desuden *alle* købt af tilfældige, ofte omrejsende handlende, der som eneste proveniens – med én mund og hver gang – opgiver de iranske affaldsdynger/lossepladser i Fostat (Gl. Kairo) som »hjemsted« for strømperne. Hermed mener man med tilstrækkelig sikkerhed at kunne fastslå, at strømperne er muslimsk-ægyptiske. Det på trods af jævnlige påmindelser fra orientaler til tekstilforskere om, at betegnelsen Allah for Gud benyttes af alle arabisktalende folk, herunder også kristne og jøder.

Det er et stort problem, at man ikke har en definition på strik, og interessant at det er *så* vanskeligt at opstille en, når nu strik

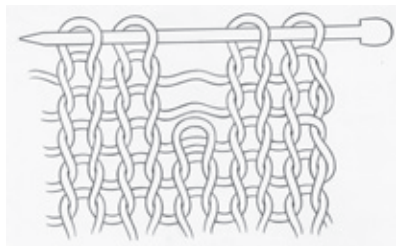

Vikingekæde »strikket« i sølv.

er så foragtelig enkelt. En forhindring ligger i at *bestemme* sig for, hvad strik er. Er strik en struktur eller en teknik? Før det er klarlagt og *fastholdt* under hver eneste analyse, farer man hurtigt vild.

På baggrund af Dorothy Burnhams analyse af teknikken bag strikstrukturen på de koptiske sokker, lyder det simpelt. Strukturen kan jo ikke være hovedsagen, når det er påvist, også længe før Burnham, at denne struktur foruden i nålebinding kan skabes i sprang, brikvævning, løkkefletning mv.⁹ endog i sølv- og guldtråd til sværdskeider¹⁰ og de såkaldte panserkæder.¹¹ Fund af forrustede ringbrynjer med bølgestruktur a la ret-strik frem og tilbage på to pinde har tidligere vakt formodninger om, at også de kunne være strikkede.¹² Hvilket har udmøntet sig i teaterverdenens strikkede ringbrynjer. Ligeledes ligner visse indianske, mexicanske og afrikanske fletteknikker strik i struktur, uden at der er tale om det, vi i dag forstår ved strik.¹³ Det er kun, hvis man kan pille lidt i objektet eller kigge på det i mikroskop, man kan se, det ikke er strikket. Hvad forstår vi da ved *ægte* strik?

Definition på strik

Ved rubricering af tekstilteknikker må man gøre sig klart, at her gælder den samme regel som i sprogforskningen. Det er ikke, som man tidligere troede, lyd-ligheden, der er afgørende for et ords tilhørsforhold til en sproggruppe, men ordets etymologi.¹⁴ Tilsvarende med tekstilteknik. Det er ikke tekstilets overflade-lighed med et andet, der er afgørende for grupperingen. Det er teknikens udførelse, intentionen og formålet med hvert enkelt af dens led, der er bestemmende for en tekniks rette gruppering.

Vandret og lodret. Det centrale ved strik er retningen i udførelsen. Men selvom fremstillingsforløbet sker vandret hen ad pinden, så er maskerne lodrette i deres sammenhæng. Det er derfor, de kan løbe og danne rendemasker. Et godt kendetegn til identifikation af teknikken.

Optrævling foretages let, men *kun* ud fra den sidst strikkede maske, altså bagud over det vandrette forløb. Et andet godt kendetegn til bestemmelse af teknik og arbejdsretning.

De to karakteristika: rendemasker og optrævling bagud er fremtvunget af maskernes systematiske anbringelse side om side på pinden subsidiært på strikkerammens sidestillede, opadvendte tappe.¹⁵

Vi kan derfor gå ud fra, at hvis et tekstil kan opvise disse to grundtræk: rendemasker og optrævling bagud, kan det betegnes som strik. De to betingelser er begge nødvendige og tilsammen tilstrækkelige til at definere, hvad vi forstår ved strik.

To oldtidsteknikker – deres bestemmelse

Forskningen i strik infiltreres af både sprang og nålebinding, de to oldtidsteknikker der sammen med strik oprindeligt var rubriceret under samlebegrebet strik. Efter udstødelsen af strik, hvor strik blev rubriceret som en ny teknik og dermed trak sorteper i tekstilforskningen, har både sprang og nålebinding nydt stor yndest i forskningen. De anses for at være nærmeste familie til strik, men af en ældre, anderledes ægt substans. Familieskabet

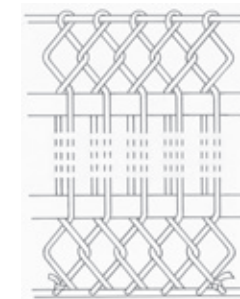
skal ligge i opfyldelse af kravet om et formbart, elastisk stof uden generende sømme til brug for små, akavede beklædnings-tekstiler f.eks. strømper og vanter med én eller flere fingre. Men var det nu også disse teknikkers oprindelige bestemmelse, eller blev de skabt til helt andre formål og i en helt anden forbindelse? Der er bestemt muligt. En tredje, ældre slægtning er *knytning* af fiskenet, en fjerde, endnu ældre er *vidjefletning*. For fangstnet til fisk, fugle og dyr er formentlig udviklet af vidjefletning.

Sprang

Sprang¹⁶ er en flette- eller snoningsteknik, hvor den ene snoning fikserer den foregående. Sprang udføres i en ramme med trådene spændt ud mellem to bomme a la væv, men uden islæt. I stedet snos de udspændte tråde parvist om hinanden, hvorefter snoningerne fastholdes midlertidigt med pinde, der stikkes ind på tværs imellem trådene og skubbes udad mod bommene. Én pind for oven og én forneden og så lange som godt og vel tekstilets bredde. Da snoningerne udføres på midterpartiet for derefter at blive skubbet opad og nedad, bliver enderne symmetriske. Efterhånden som arbejdet skrider frem, rykker pindene nærmere ind mod midten række for række, hvor de til sidst mødes fra hver sin ende. Der aflukkes på midten med en række tværgående snoninger, luftmasker eller med en lidt grovere snor som afløsning for pindene. Farveskift er begrænset til enkelte, lodretløbende tråde, og stoffet er ligesidigt, altså ens på begge sider.

Produktets størrelse bestemmes af rammen. Det kan ikke ændre form (skæres over) uden at opløses. Derimod kan man sprange i form f.eks. en strømpe eller en handske,¹⁷ hvortil den elastiske teknik har været brugt. Desuden til håret for at tøjle soldaters lange hår under hjelmen og kvindernes lokker naturligt eller under en hue/hat. Desuden til strømpebånd, mellemværk etc.

Sprang kaldes også pindefletning, især hvis det drejer sig om bånd. Trådbundtet må da fastgøres i en gren, en vinduesspros-

Sprang under udførelse. De to pinde skubber snoningerne henholdsvis opad og nedad.

Aflukning af sprang med luftmasker.